

Література:

1. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 263 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. вузов. 2-е изд. М. : Академия, 2004. 204 с.
3. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка: ок. 13000 фразеологических единиц. 3-е изд., испр. М. : Астрель: АСТ, 2008. 878 с.
4. Фразеологічний словник української мови. У 2-х кн. / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К. : Наук. думка, 1993.
5. Хайруллина Р. Х. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию: монография. 2-е изд. Уфа: изд-во БГПУ, 2008. 300 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-13>

**ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ «МОВЛЕННЯ»**

Скрипник Н. І.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри української філології
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
м. Вінниця, Україна*

Хом'як І. М.

*доктор педагогічних наук,
академік Академії наук вищої школи України,
професор кафедри української мови і літератури
Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна*

Мова як унікальне антропологічне біосоціальне явище привертала увагу мислителів і науковців з давнини: від філософів Античності, Стародавнього Китаю, Індії та світочів інших цивілізацій – до власне лінгвофілософського періоду XIX століття й «дискурсивного перевороту» XX – XXI ст. Значення й філософські виміри мови з самого початку поєднувалися зі спостереженнями за власне лінгвістичними закономірностями на рівні із рефлексіями світобудови й буття людини.

Невіддільні від філософії світоглядні погляди на мову спостерігалися в усіх визначних філософів Античності (Протагор, Аристотель, Сократ, Платон), а базис для її розгляду в класичний період Нового часу й просвітництва заклали Г. В. Ф. Гегель, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо та ін. Першими визначними лінгвофілософами були В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О. Потебня. Філософію мови в сучасній вітчизняній лінгвістиці в історичних та конкретно теоретичних аспектах досліджували Ф. Бацевич, А. Герд, В. Жайворонок, Н. Левчук-Керечук, О. Радченко та ін. Проте досі спостерігається брак досліджень, які б об'єктивували кореляцію «лінгвофілософія – лінгводидактика» й окреслювали мовносвітоглядні принципи методики викладання мови чи принаймні формування окремих комунікативно-мовленневих компетентностей. У цьому плані цікавими видаються окремі розвідки О. Біляєва, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, К. Климової, М. Пентиліук, Л. Рускуліс, І. Хом'яка та ін., які екстраполювали основні здобутки лінгвофілософії на потреби реформування мовної освіти в Україні.

Задля виокремлення валідних для застосування в лінгводидактиці аспектів філософії мови варто здійснити короткий екскурс в історію світоглядних учень про мову. Так, погляди на сутність мови часів Античності характеризувалися невіддільним розумінням філософії (риторики), мови й мовлення.

Аристотелю належить важлива лінгвофілософська думка, за якою причина зміни й сутність речей знаходяться не в них самих, а в уявленнях про них. Також Аристотель започаткував праоснови синтагматики, стверджуючи, що словесна суть речей розкривається з допомогою поєднання з іншими, більш зрозумілими словами (визначення спирається на більш відомі знання). Тому будь-яке повне визначення є складним поєднанням простіших слів та ідей [1]. Аристотель розглядав зв'язок імені (слова) й позначуваного ним явища в лоні матеріалістичного підходу й уперше висловив умовність такого зв'язку: від природи дано тільки здатність говорити, а в словах нічого не закладено.

Платон чи не вперше висловив думку про відносність знання, одержаного в результаті сприймання мовлення. У його вченні ще спостерігається категоричність, згідно з якою «той, хто придумує імена, обов'язково має розумітися на речах, які він іменує» [5, с. 332]. Утім, ідеї Платона щодо мови, бесіди й мистецтва слова ґрунтувалися на положенні про «царство вічних ідей», тому важлива не стільки мова, як пригадування, повернення до того, що вже знала душа. Мова при цьому постає швидше інструментом, аніж онтологічною основою пізнання й культури. Філософ заклав основи для низки ключових

лінгвофілософських теорій – мовної відносності, умовності зв'язку знака з позначуваням, проблем верифікації знання тощо.

Наближення філософії до пізнання природи живого мовлення започаткував учитель Платона Сократ, який вважається засновником об'єктивного ідеалізму. Філософ сам нічого не писав, а вважав, що в дискусії й спілкуванні пізнається найголовніше – людська душа. Доцільно побудована дискусія, на думку Сократа, – основний метод пізнання світу з допомогою мови. Сократ довів майстерність вести діалоги до рівня мистецтва й фактично заклав основи риторики, тому його можна вважати прабатьком дискурсології, комунікативної лінгвістики й соціальних комунікацій.

За три століття до Різдва Христового набув популярності стоїцизм, метою якого (з-поміж трьох основних) було вивчення законів мислення та пізнання. У зв'язку з цим Діоген Вавилонський, Зенон Олександрійський та інші вважають, що зв'язок «мова – мислення – навколишній світ» природний. Вони ввели поняття етимології й намагалися використовувати її, виходячи з логіки, діалектики й риторики. Проте їхнє вчення досить еклектичне, оскільки стоїки розглядали в одній методологічній площині філософію, етику й фізику.

Лінгвофілософія Стародавнього Риму значною мірою успадкувала ідеї елінізму. Так, Цицерон вважав, що філософію треба вивчати тільки з однією метою – формування мовної особистості (мистецтво слова). Він вважав, що філософські спостереження за мовою та її пізнання необхідне для успішного політичного управління, і ця ідея надзвичайно актуальна в наш час тотальних політичних маніпуляцій з допомогою аудіо-візуального або друкованого слова. Ми поділяємо трактування Г. Сагач, «неможливо оволодіти мистецтвом слова, не вивчивши попередньо висновків філософії» [7, с. 215].

Для Стародавнього Єгипту характерне міфологічне розуміння мови, яке є результатом чуттєвого та релігійного ставлення до світу. При цьому методологічні зачатки вивчення мови зорієнтовані на практичне освоєння читання й письма. Так, у стародавньому Мемфісі вважали, що мова є діалектичним продовженням сенсорного, одоративного, зорового й слухового пізнання світу. У цьому плані можна говорити про зачатки натуралістичної парадигми.

У період Середньовіччя визнається безпосередній зв'язок мови й мислення, кваліфікація мовлення як діяльності й своєрідного комунікативного акту (богослужіння, проповіді, релігійні трактати). Визнавався, проте не афішувався вплив живого мовлення на людину (фактично заперечувалися психолінгвістичні й соціально-комунікативні

ідеї). Не зважаючи на це в епоху Середньовіччя в закладах освіти вивчалось «сім божих наук», серед яких обов'язковими були граматика та риторика, які віддалено можна співвіднести зі структурним та комунікативним підходами до викладання мови.

В епоху Відродження лінгвофілософські здобутки пов'язані з тим, що погляди М. Монтеня, Т. Кампанелли, Леонардо да Вінчі здійснили революційний поворот до людини, її відчуттів, думок та відповідних засобів вираження, що поклало початок антропоцентричному началу в нових гуманітарних науках та мистецтві.

Дж. Локк, представник епохи просвітництва, розумів, що основні функції мови – передача думок, доступність викладу, накопичення й передача знань (у сучасному розумінні – комунікація), проте він переймався обмеженими можливостями мови й мовлення («слова не досягають цілей») [4, с. 329]. Інший представник просвітництва Г. В. Лейбніц поглибив учення про внутрішнє мовлення, яке, будучи співвідносним із мисленням, набагато більше дає для розуміння істини, аніж почуте зовні. На основі цієї ідеї автор доходить висновку, що для об'єктивного пізнання й розуміння світу необхідно створити спеціальну філософську універсальну мову (метамову), чим фактично заклав основи термінології й професійного мовлення [3].

Першим великим філософом мови Нового часу був В. фон Гумбольдт, який сформулював й обґрунтував основні діалектичні протиставлення (антиномії) мовних феноменів, як-от: мова і мовлення, мова (засіб) – спілкування (діяльність), мова – мислення, об'єктивне й суб'єктивне у мові, стійкість – змінюваність і багато інших. Основним відношенням науковець назвав «людина – мова», що породжує наступні (мова – мовлення, мова – мислення). Для нашого дослідження важливим є гумбольдтіанське розуміння мови як живого організму, у якому взаємодіють дійсність, думка і слово. Отже, мовлення – сполучна ланка між індивідуальним та загальним.

Серед перших вітчизняних лінгвофілософів Нового часу необхідно відзначити О. Потебню, який досліджував роль мови й мовленнєвої діяльності. У своїх позиціях український науковець надавав значення історичному та природознавчому дослідженню мови й мовлення, заперечуючи надмірний логіцизм й раціоналізм. Він започаткував еволюційний підхід до вивчення мовних явищ, поглибив етимологічний та індуктивний підходи [6].

На межі XIX та XX ст. активно працював слов'янський лінгвіст (фонетист, діалектолог і лінгвопсихолог) І. Бодуен де Куртене. Його вклад у лінгводидактику полягає у тому, що науковець стояв біля витоків

структурної лінгвістики, принципи якої досі лежать в основі навчання мов. Щодо філософських та лінгвофілософських засад концептуалізації поняття «мовлення», то перу І. Бодуена де Куртене належать ідеї про індивідуальне мовлення, яке динамізує й розвивається, а таке розуміння мовних модальностей дало початок стилістиці, мовній прагматиці та основам професійного мовлення [2, с. 112].

Визначний лінгвофілософ XIX – XX ст. Ф. де Соссюр на основі протиставлення мови й мовлення (мовленнєвої діяльності) обґрунтував доцільність виділення парадигматичних (вертикальних, структурних – у мові) та синтагматичних (горизонтальних, асоціативних – у мовленні) відношень [8].

Лінгвофілософія XX ст. настільки багатоманітна й різновекторна, що її аналіз навіть із комунікативно-мовленнєвої точки зору потребує окремого дослідження. А у контексті нашої розвідки лише зауважимо, що у цей час паралельно зі структуралістськими тенденціями поширений антропоцентричний практично орієнтований підхід до мови в рамках більш загальних соціальних та психологічних теорій (неопозитивізм, біхевіоризм, герменевтика, феноменологія тощо).

Отже, філософські погляди науковців на мову сягають ще до лінгвістичного періоду, коли гуманітарні науки були невіддільними від світоглядних пошуків. Так, до «вічних» філософських проблем мови й мовлення належать: онтологія мови (її сутність і природа), походження мови (божественне, природне, соціальне), зв'язок мови й мислення, зв'язок мови з іншими антропологічними феноменами (творчістю, культурою, психологією) тощо. Більшість із цих проблем залишилися актуальними й у XIX ст., коли лінгвофілософія, стала окремою цариною, а в кінці XX – поч. XXI ст. унаслідок тісного перетину гуманітарних та природничих наук ці питання почали розглядати ширше й із урахуванням більшої кількості релевантних факторів – біологічних, соціологічних, комунікативних, семасіологічних, прагматичних, культурологічних, синергетичних.

Література:

1. Аристотель. Сочинения в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1978. 688 с.
2. Бодуэн де Куртене, И. А. Общее языкознание. Избранные труды. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 343 с.
3. Лейбниц Г. В. Сочинения в 4 т. : Т. I. Москва : Мысль, 1982. 636 с.
4. Локк Лж. Избранные философские произведения : в 2 т. Т. 2. Москва : Издательство социально-экономической литературы, 1960. 532 с.

5. Платон. Собрание сочинений в 4 т. : Т. I. Москва : Мысль, 1990. 860 с.
6. *Потебня А. А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.*
7. Сагач Г. М. Золотослів : навч. посіб. для сер. і вищ. навч. закл. Київ : Райдуга, 1993. 378 с.
8. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. *Труды по языкознанию.* Москва : Прогресс, 1977. 696 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-14>

ДІАЛЕКТИЗМ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СТИЛІСТИЧНИХ ФУНКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ю. ВИННИЧУКА)

Стецик Х. М.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету*

Добровольська Л. А.

*старший викладач кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Традиційно діалектизми в художньому тексті використовуються як засіб досягнення переконливості й етнографічної достовірності зображуваного, локалізації описуваних подій, типізації мови персонажів, пізнання духовної й матеріальної культури діалектоносіїв. Діалектні слова, на думку дослідників, «передають певні відомості про матеріальну культуру жителів тієї чи іншої місцевості» [3, с. 39], вживаються «з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб як найглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [3, с. 39].

З такою метою використано діалектизми в українській художній літературі ХХ ст. Традиційні функції виконують діалектні слова, наприклад, у творах М. Яцкова. Порівняймо фрагмент тексту з його оповідання «Ой, не ходи, Грицю»: *Два мужики ... ішли заложивши руки за спину і в віддаленню яких десять метрів від себе балакали. На пів милі*